

است. سادگی و دوری از القاب انتسابی ویژگی این مهرهاست و احتمالاً موقعیت و جایگاه اجتماعی افراد چنین حالتی را ایجاد کرده است. نوشته‌های این مهرها تا حدودی بر مشاغل اشاره می‌کنند، از جمله سردار، مداح‌نگار، عکاس باشی و... آنچه در مهرهای این دوره مشهود است، نقش روحانیون به عنوان قاضی در معاملات مختلف و شاهد و امین بودن است. در حاشیه بسیاری از اسناد موجود از این دوره، مهرهای روحانیون به

دوره قاجاریه همزمان با تحولات صنعتی - اجتماعی اروپا است، دوره‌ای که جامعه‌ی سنتی ایران مسیر خود را به سمت جامعه‌ای با سیستم‌های اجتماعی - اداری هموار ساخت. در واقع در این دوره است که پایه‌های گرافیک

سنتی ایران به مفهوم امروزی خود ریخته شد. فرامین و نوشته‌های موجود از این دوره با طرح و نقش زیبا، همراه با خوشنویسی بر طراحی مهر اثر عمده‌ای بر جای نهاد. مهرهای دوره‌ی قاجار به لحاظ کارکردی با نشانه‌های امروز شباهت‌های زیادی دارند، شاید به این علت که در میان طبقات اجتماعی کاربرد فراوانی داشته‌اند. اگر به مهرهای این دوره نگریده شود، مقام و جایگاه اجتماعی صاحبان آنها به خوبی مشخص است. در بررسی مهرهای قاجار آنچه تمایز و طبقه‌بندی این مهرها را آسان می‌سازد جنس مهرها، قطع و شکل، کیفیت و شیوه‌ی خوشنویسی، عناصر تصویری و تزئینی، قالب و... می‌باشد.

مؤلف کتاب را در سه بخش تقسیم کرده است:

بخش نخست: گذری و نظری

بخش دوم: مهرهای نوشتاری (مهرهای طراحی شده با حروف)
بخش سوم: مهرهای تصویری (مهرهای طراحی شده با تصاویر)
مجموعه حاضر به گفته‌ی احتشامی نتیجه‌ی گردآوری چند ساله‌ی اسناد و مدارک و حکم‌هایی است که نقش از مهر برپیشانی یا حاشیه‌های خود دارند، و بیشتر نیز مربوط به منطقه‌ی بروجرد، ثلاث (تویسرکان، نهاوند، ملایر) و اطراف می‌باشند.

کتاب در بخش اول و تحت عنوان گذری و نظری به تعریف علائم و نشانه‌ها و موضوع نشانه‌شناسی در گرافیک پرداخته است. در بخش دوم و در بحث مهرهای نوشتاری مهرهای طراحی شده با حروف، از میانه تا پایان دوره قاجار مورد بررسی قرار گرفته‌اند. مهرهای بررسی شده در این بخش در گروه‌هایی تقسیم شده‌اند که خود شامل تعدادی از مهرهای طبقات مختلف جامعه هستند. همچنین ویژگی‌های طراحی و مضامین موجود در مهرها و مهرهای تصویری نیز در پایان بررسی شده‌اند.

بررسی کتاب نشان می‌دهد که مهرهای مربعی،

مهرهایی مربوط به پادشاهان بوده و حتی شاهزادگان و صاحب منصبان دیوانی نیز از مهرهای مربعی استفاده می‌کرده‌اند. وجود خطوط نستعلیق و نسخ در این مهرها حاکی از قدرت خوشنویسی طراح و حکاک این مهرها است. استفاده از طراحی خطوط طغرا با ترکیبات آزاد نیز در تعدادی از این مهرها دیده می‌شود. به هر حال ویژگی اصلی مهرهای صاحب منصبان، شاهزادگان و اشراف و... زیبایی مجموعه کار و ترکیبات قوی طرح و نقش است. در میان تجار، خوانین، پیشه‌وران مهرها معمولاً بیضی، مربع، دایره با خط و طرح متوسط است. در این مهرها بیشتر از خط نستعلیق با حاشیه‌ای معمولی استفاده شده

عنوان شاهد و تأکیدکننده سند دیده می‌شود.

وجود مهرهایی که مخصوص به زنان باشد به ندرت دیده می‌شود، چرا که موقعیت اجتماعی زنان در این دوره ضعیف بوده است. به جز زنانی از طبقات اجتماعی مرفه که مهرهایی مخصوص به خود داشته و اغلب به شکل بیضی، دایره و گلابی شکل بوده‌اند، مهرهای مربوط به گروه‌های اجتماعی پایین‌تر دارای طرح و نقش متنوع‌تری بودند. نقوش حیوانات، گیاهان و ترکیب آنها با نوشته در این مهرها دیده می‌شود.

بخشی از مهرهای این دوره، به گونه‌ای است که امضای صاحب آن تبدیل به مهر شده است و به طور مستقل در جای جای اسناد و مدارک ضرب شده‌اند. سادگی طرح‌ها، چه از نظر شکل بیرونی و چه از لحاظ تزئینات داخلی از مشخصه‌های مهرهای این گروه طبقاتی است. مؤلف می‌نویسد:

تا حد امکان سعی شده سجع (متن) مهرها خواننده و به دو زبان همراه تصاویر ارائه شود.

گفتنی است همه‌ی تاریخ‌های درج شده بر روی مهرها (که در زیرنویس تصاویر هم آمده است) تاریخ هجری قمری است، و چون در ترجمه‌ی انگلیسی زیرنویس‌ها (که غالباً به صورت آوانگاری است)، تاریخ میلادی هم آمده است.

در ضمن در موارد نامفهوم، از اظهار نظر پرهیز شده است.

همچنین درباره‌ی پاره‌ای از مهرها که به هر دلیل نیاز به توضیح داشته‌اند، در حد امکان و نیاز کتاب و ارتباط با گرافیک، توضیح داده شده است؛ گرچه تحلیل و بررسی فن مهرها، به خصوص در ارتباط با هنرهای تصویری، می‌تواند بسیار عمیق‌تر از این باشد و حتی برای برخی از مهرها مقاله‌ی جداگانه‌ای تنظیم شود.

به هر حال به نظر می‌رسد فرهنگ و هنر دوره‌ی قاجار تأثیری عمده بر آداب زندگی و فرهنگ مردم بر جای گذاشته و مهرها از لحاظ کارکردی با نشانه‌های امروزی نزدیکی بیشتری دارند، زیرا در میان طبقات اجتماعی به فراوانی استفاده شده است.

مؤلف همچنین اشاره به پژوهش‌های در دست اقدام خود دارد از جمله: مقاله‌ی شهرهای عکاسان ایرانی، مقاله‌ی حاشیه و قاب‌های تزئینی عکس‌های دوره قاجار، جمع‌آوری آرم‌های چاپی داخل پاکت‌های قدیمی، گردآوری لوگوها و نشانه‌های تاریخ مطبوعات ایران، کتاب جامع گرافیک ایران، کتاب سیر تحول مهرهای ایرانی از ابتدا تا زمان حاضر.